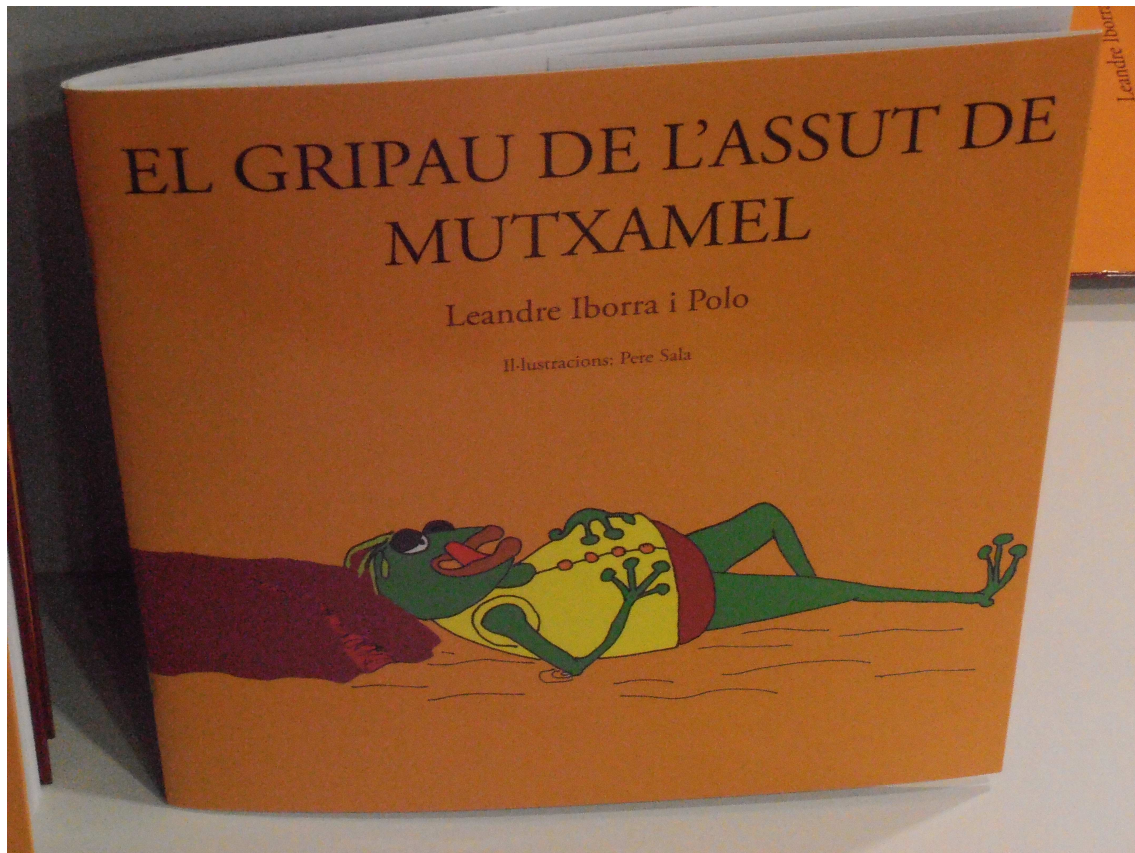

ACTIVITATS DIDÀCTIQUES

Leandre Iborra i Polo

El riu: Verd – Montnegre – Sec

Si resseguim el riu Montnegre –també anomenat riu sec– des del pantà de Tibi fins a la desembocadura hi trobem construïts tres assuts: el de Mutxamel, el de Sant Joan i el del Campello.

Aquests murs de contenció aturen i desvien l'aigua del riu per aprofitar-les en l'agricultura, i eviten, al mateix temps, les destrosses pròpies de les avingudes provocades per les fortes pluges.

La gent que viu al “riu de Montnegre” aprofita directament l'aigua que baixa del pantà. Des de l'assut de Mutxamel es desvia l'aigua al Pantanet i des d'allí ixen diversos braços: l'un anomenat l'Alfàs o de Dalt que va cap a la Venteta, Tàngel, el Palamó... i d'altres com Murteretes, Benetia, la Creu...

L'assut de Sant Joan desvia les aigües per la séquia del Gualeró per a regar Sant Joan, la Condomina...

L'assut del Campello distribueix les aigües per les séquies del seu terme.

Repartits al llarg de tot el riu, un sistema de molins de moldre aprofiten la força de l'aigua. Podem trobar el molí Mauricio, el molí d'Enmig, el molí Nou, el molí Gosalves.

La presa de Mutxamel, anomenada de les Fontetes, funciona des del segle XIII. La de Sant Joan sembla que és del segle XVII i abans devia haver estat una presa rudimentària en forma d'arc. En 1793 les preses van ser destruïdes per una forta riuada, la qual va

arrancar per complet l'assut de Mutxamel i la seua casamata fins a la segona boquera. En l'assut de Sant Joan una enorme figuera va taponar la boquera del Gualeró i en va provocar la destrucció parcial. Aquestes dues preses van ser reconstruïdes tal com estan avui. En aquests anys es va construir també una presa més xicoteta que és la que desviava l'aigua per regar les terres del terme del Campello. Les dues primeres, la de les Fontetes i la de Sant Joan, feien més aviat el paper de retenció d'aigües. Prompte es van veure reblides pels materials que arrossegava el riu, i es van haver de construir les albardes, perquè l'aigua no saltara i es poguera desviar a les séquies o gualerons.

Una característica digna de menció és que als assuts del sud-est de la península Ibèrica no hi havia albardes ni alleujadors; a més són el sistema més efectiu per a mitigar les inundacions.

“Els últims assuters”

Assumpció Brotons i Boix – 1997

Cronista Oficial de Mutxamel

I

- 1) Què significa: “En el temps en què els gats caminaven plantats”?
Marca amb una X la frase correcta.
 - a) Que és una història que passa en aquests moments.
 - b) Que és una història que ocorrerà demà.
 - c) Que és una història molt antiga.
- 2) On vivia el gripau?
- 3) Com es deia el gripau?
- 4) Com era el cos del gripau?
- 5) I els llavis?
- 6) I els ulls?
- 7) On tenia sa casa?
- 8) Completa: “Al costat de sa casa creixia una mata de _____ gran i
_____ que es movia amb cada _____ de _____ .

9) Què feia cada matí?

10) On anava a desdejunar-se?

11) Quins insectes menjava per desdejunar-se?

12) Escriu la frase que deia el gripau al temps que caçava insectes.

—Aquest...

13) Amb què caçava els insectes?

14) Què feia després d'omplir el pap?

15) Escriu una frase amb:

Cuc:

Rierol:

16) Quan eixia a retrobar-se amb altres gripaus?

17) Què es contaven en eixes reunions?

18) On es dirigien després de parlar?

19) Què feien les granotes a l'estany?

20) De quina bellesa gaudien les granotes?

21) Com se sentia el gripau Pol?

22) Ordena les paraules i escriu les frases:

a) caçava gripau insectes. molts El

b) granotes a Les rauquen nit. la

II

- 1) Què feia el gripau les nits caloroses?
- 2) Quines nits li agradaven més?
- 3) Què feia quan plovia?
- 4) Què li causava plaer?
- 5) Encreuat:
 - a) Vent fort acompanyat de pluja o pedra.
 - b) Precipitació en forma de gotes d'aigua que cauen dels núvols.
 - c) Sòl vegetal destinat a ser aprofitat per a l'agricultura.
 - d) Temporada llarga sense pluja.

a				b	d		
c							

- 6) Per què se'n va anar a buscar un lloc més fresc?
- 7) On estava el vell garrofer?
- 8) On es va amagar?
- 9) Què va fer el gripau dins la soca del garrofer?
- 10) Qui interrompia el silenci?
- 11) Què feien els insectes?
- 12) Com es trobava el gripau?
- 13) De què tenien temps els insectes?

14) Què el va fer despertar-se en plena nit?

15) Per què es va esglaiar una mica?

16) Quina va ser la primera reacció del gripau?

17) Com estava la lluna?

18) Fes una frase amb:

Canya:

Lluna:

Ulls:

19) Uneix amb fletxes:

a) La granota tenia una veu dolça	com un ciri.
La granota es veia pàl·lida	com un mosquit xuclador.
El gripau mirava la granota	amb ulls esbatanats.
Als ulls sedosos de la granota	s'amagava tota la bellesa de la nit.
-
b) Esbatanar	que té un sabor com el del sucre o el de la mel.
Dolça	mancat d'intensitat de color; de to blanquinós.
Pàl·lida	obrir de bat a bat
Sedosos	semblant a la seda

20) Fes una frase amb:

Pàl·lida:

Dolça:

21) Ordena les paraules i escriu les frases:

a) Pol va eixir gripau del El fresc. enfonyall seu

b) Agosarada sense saltava vertigen. granota La

c) es rebolcava El gripau el en fang humit petit d'un bassal.

22) Paraules misterioses:

- a) Si et dic que és un lloc on es pot amagar una persona, un animal o una cosa, que significa el mateix que amagatall i que comença per en, **a bon segur em diràs que es tracta de:** _____
- b) Si et dic que és la sensació de por que tenen les persones quan, per exemple, miren des de dalt d'un edifici molt alt o des d'un penya-segat, **a bon segur em diràs que es tracta de:** _____
- c) Si et dic que de vegades podem dir-li a un clot de terra ple d'aigua o a la capa d'aigua escampada per terra deguda a la pluja, **a bon segur em diràs que es tracta de:** _____

Pàgina 19

23) a) Cabussar-se és tirar-se de cap dins l'aigua.

Escriu el nom de 5 animals que viuen a l'aigua salada

i 5 animals que viuen a l'aigua dolça.

b) El mosquit és un insecte menut amb potes llargues i dues ales transparents; la femella xupla la sang.

Escriu el nom de 5 ocells

i el de 5 insectes que es traslladen per l'aire.

c) Fang es diu a la barreja de terra i aigua.

Escriu 5 objectes fabricats amb fang.

d) Ungüent en diem de la substància amb què es frega el cos per tractar lesions o per curar algun dolor.

Explica quan i per què et van posar un ungüent, pomada o crema.

24) Completem redolins:

a) *Vivia junt a l'assut*

I era un gripau molt _____ .

b) *La granota eixerida*

Posa ungüent a la _____ .

c) *Morirem sense remei*

Si se'ns asseca la _____ .

d) *Vivien a _____*

I a la nit miraven el _____ .

e) *Al bancal d'avall*

La granota te l' _____ .

f) *La granota viu al _____*

I el pardal s'ha fet un _____ .

(riu, pell, cel, astut, niu, amagatall, ferida, Mutxamel)

25) Inventa un redolí.

“La granota volia trobar un lloc per a fer-se la casa...”

26) On viuen els ocells?

27) On viuen les abelles?

28) On viuen les formigues?

29) On viuen les persones?

Fem un debat i anotem les conclusions:

30) Per què les persones necessitem un refugi per a viure?

31) Tots els xics i les xiques del món tenen una casa?

32) Per què creus que passa això?

33) Quina idea se t'ocorre per a solucionar-ho?

34) Ets un emigrant. Acabes d'arribar a una ciutat. Fa fred. No coneixes a ningú i hi has de passar la nit. Què faries?

35) Uneix els animals amb els seus sons:

Granota	Refila
Colom	Miola
Gat	Rauca
Gos	Cloqueja
Gallina	Parrupa
Porc	Lladra
Canari	Gruny

36) Acaba els diàlegs:

a) *El gall li va preguntar al gos:*

– *Per què has lladrat aquesta nit?*

I el gos li va contestar:

– _____

I el canari que els escoltava, refilant molt fort va dir:

– _____

b) *Un colom dalt de la teulada va veure acostar-se un gat i, movent amb pressa les ales,*

li va dir:

– _____

El gat, amb cara de pocs amics, mirant-lo fugir va exclamar:

– _____

EL RIU SEC: OBRES HIDRÀULIQUES I FORMA DE VIDA

- 1) Construcció del pantà de Tibi, 1594. Noves infraestructures hidràuliques i canvis a l'aprofitament del riu.

La presa de Tibi, meravella de l'enginyeria hidràulica de finals del segle XVI, és sens dubte la manifestació més grandiosa de com la necessitat d'assegurar aigua per als cultius, es transforma en una inversió i esforç conjunt dels regants, per dotar l'horta alacantina del líquid tan necessari, sobretot als mesos de l'estiu. Es va autoritzar a prendre cens per sufragar-ne les obres. El pantà va quedar igualat i rematat al mes d'octubre de 1594. La seua posada en marxa va suposar una nova etapa històrica, tant per a la tranquil·litat de les famílies que veien assegurada la seua font de subsistència, com per als usos i costums dels regs a la nostra comarca, i va configurar un complex i peculiar sistema de distribució de l'aigua, regit per un estricte còmput horari que, en gran manera, ha subsistit fins a fa ben poc. També va canviar la denominació del riu, ja que en estar l'aigua embassada el llit pràcticament sempre estava sec, raó per la qual va prendre aquest nom des del pantà fins a la desembocadura, al Campello.

- 2) Arquitectura tradicional al voltant del riu Montnegre o Sec: assuts, molins fariners i ponts.

El pantà de Tibi no ha de considerar-se com una presa aïllada, sinó que configura tot un sistema hidràulic quasi perfecte, com són els assuts, els molins fariners situats al seu llit i al voltant de la séquia Major, i tots els ramals i filloles que eixien d'aquesta última.

- a) Assut. Definició, origen i utilitat a les terres valencianes.

Si el pantà de Tibi és, com ja hem descrit, una obra excepcional d'indubtable valor monumental, no menys interès tenen les preses o assuts. Alçades en alguns punts considerats estratègics pels tècnics, totes es troben al terme de Mutxamel i el seu traçat es va pensar que anara de banda a banda del riu Sec, perquè foren efectives. La paraula assut és una més de les nombroses arrels àrabs que configuren la toponímia hidràulica d'aquestes terres, —assut, fil, martava, dula, alfàs, albarda, séquia— coneguda i usada pel llaurador valencià des de fa segles.

L'assut, presa de derivació, resulta fonamental com a tècnica de reg a les terres valencianes. La funció bàsica de l'assut és parar les aigües d'avinguda amb la finalitat de dividir-les i organitzar-ne el curs.

Als rius que tenen poc recorregut, com és el cas del Montnegre, de cabal completament irregular, l'aigua eventual provinent de les fortes pluges primaverals o dels temporals de la tardor, té una gran importància i valor. Per això, els nostres avantpassats van tenir tant d'interés a construir, mantenir i conservar aquestes preses, el funcionament de les quals els permetia salvar les seues famílies i propietats, amb l'aprofitament d'aquestes aigües de pluja, anomenades "aigua de duit" o popularment a Mutxamel "l'aiguaüt". La missió fonamental dels assuts era arreplegar aquests cabals esporàdics, i dirigir-los cap als bancals dels llauradors de l'horta.

3) Assut Vell o de Mutxamel, "les Fontetes".

L'assut de Mutxamel és també denominat a la documentació existent "Assut Vell", per ser el més antic construït. Popularment la gent l'anomenava "les Fontetes", pels brolladors esporàdics que allí apareixien. Dista del pantà de Tibi 14 quilòmetres i la seua missió era desviar les aigües d'avinguda per la Séquia Major o Séquia Mare, que les distribuïa als camps de l'horta alacantina a través dels seus braçals i filloles, on als moments de màxim esplendor es van arribar a conrear prop de trenta-dos mil tafulles¹ de terra. La séquia Major, anomenada pels antics del "Cònsol", era la columna vertebradora de tot el sistema de regs de l'horta alacantina i era el pilar sobre el qual s'assentava l'economia i la forma de viure dels municipis que com Mutxamel i Sant Joan, van nàixer i créixer al llarg del seu traçat. El seu llit era una obertura feta a terra, de la qual a poc a poc anaven eixint canals secundaris, els anomenats "braçals i filloles", que s'escampaven per gran part de les terres abrasides, que les transformaven en fèrtils camps de regadiu.

Tornant a l'assut de Mutxamel, hi trobem alguna referència documental del segle XV, encara que serà a partir del segle XVI quan ja en tenim dades més concretes. L'any 1578, és a dir abans d'inaugurar el pantà, la ciutat d'Alacant ja tenia prevista la construcció d'un nou assut al llit del riu Montnegre. Després d'inspeccionar "l'Assut Vell" o de Mutxamel, s'acorda remodelar-lo abans i no construir-ne un altre de nou. Una fortíssima avinguda que tenia lloc a la tardor de 1590 va arruïnar bastant l'assut i també la séquia major, artèria principal de l'horta.

L'informe de l'administrador del pantà especifica que les aigües de les avingudes de 1789 i de 1793 van arrossegar la presa de Mutxamel, juntament amb la seua

1

A Mutxamel esta mesura agrària equival a 1.101 m.

casamata de govern i el segon alleujador.² Abans de continuar, explicarem la utilitat de la casamata³ a les nostres preses: aquests recintes coberts per voltes, tenien la missió de cobrir i protegir els mecanismes destinats a dirigir el sentit de les aigües. La primitiva casamata de govern de la presa, construïda damunt de les voltes d'entrada a la séquia Major, era una habitació per a l'assuter des de la qual, aquest, obria i tancava manualment les pesades contraportes de fusta. Aquesta estança senzilla es transforma, per necessitat, en habitatge per a l'encarregat de la presa, que, entre altres funcions, tenia la de vigilar el manteniment d'aquestes construccions davant determinats actes de sabotatge.

La riuada de l'any 1794 acabà de rematar el ja arruïnat assut i bloquejà la séquia Major. Fins a l'any 1802 no es va aconseguir començar-ne la reparació, que va ser aprovada pel rei, segons els plànols elaborats per l'arquitecte Josep Cascant. A mitjan centúria hi trobem que el vas de la presa està completament enrunat pels materials arrossegats pel riu durant les fortes avingudes. Per a solucionar aquest problema, que pràcticament inutilitzava l'assut, es decideix construir les albardes, que són un canet situat damunt la paret de la presa, on es ficaven taulons de fusta que desviaven les aigües cap a les séquies principals.

L'any 1873 marca una fita important en l'arquitectura de la presa, ja que es decideix transformar l'habitació del guàrdia o assuter en habitatge familiar, aprofitant l'espai de l'antiga casamata que estava en mal estat.

- a) Els nostres assuters i pantaners: uns oficis desapareguts. *Modus vivendi*. Usos i costums.

Perquè els assuts estigueren nets, en condicions de rebre aigües d'avinguda i no patiren robatoris o destrosses, es va crear l'ofici d'assuter. Eren empleats del Sindicat de Regants, i a banda de les funcions generals enumerades, els dies 15 i 30 de cada mes formava part del seu treball donar compte a l'oficina del Sindicat de l'estat de la presa que tingueren al seu càrrec. L'ofici d'assuter generalment se solia transmetre de pares a fills, sobretot després que la família tinguera la possibilitat d'anar a viure a la casa de l'assut.

² Els alleujadors coneguts popularment com "els lladres" eren uns desaguadors que, en alçar-los, tornaven l'aigua al riu.

³ Casamata es defineix com un recinte cobert per voltes on s'ubiquen peces d'artilleria.

Els assuters tenien a més un sistema especial de senyals acústics, que propiciava la comunicació entre tots ells quan arribava “l’aiguaüt”. Començava l’alerta amb el volteig de la campana de l’ermita del mateix pantà de Tibi, capçalera de tot el sistema. Aquest toc era contestat per la campana de l’ermita següent, que es trobava a la partida coneguda com de la Pólvora, dins del mateix llit del riu. L’ermita del Xapitell contestava amb la seua campana l’avís anterior, i el seu so era sentit per l’assuter de la presa de “les Fontetes”, que immediatament feia sonar una botzina que era el senyal convingut amb l’assuter de la presa de Sant Joan. Aquest últim en sentir-la, disparava dos trets d’escopeta per alertar els encarregats de l’ermita de Montserrat, ja a Mutxamel, perquè començaren a repicar. El toc de la campaneta d’aquesta darrera ermita, era l’avís que estaven esperant els veïns mutxamelers per confirmar que venia aigua pel riu, i devien d’anar al més aviat possible a regar els bancals.

Mentrestant, els assuters treballaven intensament als assuts desviant les dules a les séquies corresponents, i estaven atents per veure quan ja no eren necessàries i havien d’obrir “els lladres” per abocar l’aigua novament al riu. A la segona meitat del segle vint, amb els canvis radicals que experimenta l’agricultura, les preses van entrar en desús i l’ofici d’assuter es va extingir.

El riu Sec: obres hidràuliques i forma de vida.

Assumpció Brotons, Cronista Oficial de Mutxamel.

Xarrada – Col·loqui, 3 de maig de 2013. Casa de Cultura del Campello.

SOLUCIONARI

I

22) Ordena les paraules i escriu les frases:

- a) El gripau caçava molts insectes.
- b) Les granotes rauquen a la nit.

II

5) Encreuat:

- a) Vent fort acompanyat de pluja o pedra. = TEMPESTA
- b) Precipitació en forma de gotes d'aigua que cauen dels núvols. = PLUJA
- c) Sòl vegetal destinat a ser aprofitat per a l'agricultura. = TERRA
- d) Temporada llarga sense pluja. = SEQUERA

				b		d		
a	T	E	M	P	E	S	T	A
				L		E		
				U		Q		
				J		U		
				A		E		
								R
c	T	E	R	R	A			

c) El gripau es rebohcava en el fang humit d'un petit bassal.

22) Paraules misterioses:

- b) Si et dic que és un lloc on es pot amagar una persona, un animal o una cosa, que significa el mateix que amagatall i que comença per: en, **a bon segur em diràs que es tracta de: ENFONYALL**
- c) Si et dic que és la sensació de por que tenen les persones quan, per exemple, miren des de dalt d'un edifici molt alt o des d'un penya-segat, **a bon segur em diràs que es tracta de: VERTIGEN**
- d) Si et dic que de vegades podem dir-li a un clot de terra ple d'aigua o a la capa d'aigua escampada per terra deguda a la pluja, **a bon segur em diràs que es tracta de: BASSAL**